

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Андрей Тодоров Бояджиев – професор в Софийския университет „Св. Климент Охридски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки

професионално направление 2.1. Филология

докторска програма *Българска литература (стара българска литература)*

Автор: *Екатерина Станимирова Стойчева*

Тема: Социалното и духовното в три слова от „Книга Григория Цамблака“

Научен ръководител: *проф. д.н.к. Мария Антонова Шнитер – Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“*

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-1438 от 13.04.2017 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определен за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема **Социалното и духовното в три слова от „Книга Григория Цамблака“** за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Българска литература (стара българска литература). Автор на дисертационния труд е Екатерина Станимирова Стойчева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра Българска литература и история на литературата с научен ръководител проф. д.н.к. Мария Антонова Шнитер от Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“

Представеният от Екатерина Стойчева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- нотариално заверено копие от диплома за висше образование (ОКС ‘магистър’)
- заповеди за записване в докторантура, прекъсване на обучението (поради майчинство) и за продължаване на обучението;

- заповед за провеждане на изпит от индивидуалния план и съответен протокол за успешно издържан изпит по специалността;
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;

Докторантката е приложила 4 публикации и уверение от редакционната колегия на сп. „Славянски диалози“, че статията ѝ „Слово за покойниците“ от Григорий Цамблак като картина на Средновековното православно общество през XIV –XV век“ е под печат. Така тя е представила 5 публикации, свързани тясно с темата.

Представените документи отговарят на изискванията на закона и на правилника за развитие на академичния състав на Пловдивския университет.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Екатерина Стойчева е завършила специалността „Славянска филология“, а от 2010 г. до 2015 г. е редовен докторант в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Започва своята преподавателска дейност в същия университет през 2010 г. и от тогава досега е хоноруван преподавател там.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Богатството на теми, мотиви и език в словата на Григорий Цамблак е било обект на внимание от различни изследователи през годините. Въпреки, че в последно време излязоха няколко монографии върху неговото творчество липсват изследвания, които да хвърлят повече светлина върху философските, богословските и социалните аспекти на неговото творчество. Основната причина за това състояние на проучванията се корени в липсата на критическо издания на неговото творчество и, най-вече, на цялостно издание на „Книга Григория Цамблака“. С тази актуална задача се е заела Екатерина Стойчева. Изследването ѝ е насочено към непроучен аспект на неговото творчество – духовните и социални черти в него.

То е оригинално формулирано и се основава само на три слова от него, доколкото цели да очертае вътрешните процеси в творбите на Цамблак в детайли и търси връзките в тях. Актуална е и идеята да се потърсят доказателства за възможното развитие на темите и мотивите у Григорий Цамблак.

4. Познаване на проблема

Докторантката е запозната с всички по-значими проучвания върху творчеството на Григорий Цамблак. Тя показва познания по анализ на езика, риторика, средновековна филология и богословие. Нейната литературоведска култура е на висота, което е основна предпоставка за успешното изпълнение на поставените цели и задачи в дисертационния труд.

5. Методика на изследването

Избраната методика е адекватна на поставените цели и задачи. За обработката на материала тя си служи сравнителен и исторически метод в съчетание с анализ на съдържанието, което да ѝ помогне в класификацията и обобщението на данните. Подходът е описан подробно и е приложен последователно в целия труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът се състои от Увод, четири глави, Заключение, Научни приноси на дисертацията, Библиография и четири приложения (общо 278 с.). В Увода е обърнато внимание на състоянието на проучванията, очертани са обектът, целите и задачите на труда. Общият контекст на понятия като „социално“ и „духовно“ е също така зададен тук. В първата глава се разглеждат в дълбочина теоретически въпроси. Картината на проучванията върху творчеството на Григорий Цамблак е подробно описана тук, а жизненият път на писателя е пречупен през историческите събития в края на XIV и началото на XV в. Следващите три глави представят конкретни анализи на всяко едно от избраните слова. Всяка една от тях се състои от обща характеристика на съответното слово, намиране на неговото място в богослужебната практика, анализ на стилистичните особености, илюстриране на ролята на библейските цитати, анализ на социалната и духовната насоченост. Така подредено изложението представя в строен вид научния анализ и допринася за открояването на направените лични авторски изводи. Заключение е логично обобщение на отделните наблюдения с

особен акцент върху социалните и духовни аспекти в творчеството на Цамблак, според разгледаните слова. В „Научните приноси на дисертацията“ се акцентира върху някои от тези заключения. Особено трябва да отбележим обширната и добре подбрана Библиография. В приложенията са дадени преводите на словата, които са приложени за удобство, тъй като са направени от проф. Мария Спасова и проф. Анна-Мария Тотоманова. Тяхната цел е да служи за удобство при сверка с авторовите примери и изводи. Последното, четвърто приложение, е програма на научна конференция през 2015 г., посветена на възстановяването на Българската патриаршия и на годишнините от интронизацията на патриарх Евтимий и на Григорий Цамблак. Можем да кажем, че Увода, четирите глави, Заключение, Научните приноси на дисертацията, както и Библиографията следват класическата схема при подготовката на дисертационен труд.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Трудът на Екатерина Стойчева е пръв опит да се очертаят сложните връзки между „социално“ и „духовно“ в три произведения на Григорий Цамблак, а от там да се проникне по-дълбоко в проникновения свят на писателя. Можем да се съгласим с някои от приносите на авторката. На Стойчева се удава да изработи модел за анализ на ораторски текст с оглед на извличането на данни за „социални“ и „духовни“ практики в средновековното всекидневие. Картината на средновековното всекидневие се съотнася със зададените от църквата модели, но направеният анализ се нуждае от редица нюанси в областта на ролята на социалната роля на църквата и монашеството в такива важни аспекти, като християнското милосърдие. Вярно е, че трите проповеди са анализирани по отношение на спецификата на използваните библейски цитати, но дълбочината на изводите следва да се подкрепи не с преводен, а с оригинален езиков материал. Важен нов момент в оценката и анализа на творбите е използването от авторката на широк богослужебен контекст, за да достигне до изводи за взаимната обвързаност между ритуалното време и пространство на „произнасянето им и същността на носените от тях художествени послания“ (с. 185). Интересен е изводът на Стойчева за градацията на духовните аспекти за сметка на социалните от „Слово за покойниците“ през „Слово за монашеското житие“ към „Слово за преподобните отци и жени“ (с. 178).

Можем да кажем, че в редица случаи в дисертацията откриваме стойностни, новаторски моменти – създаването на нови класификации, умело обосноваване на хипотези и съчетаване на няколко различни метода на изследване.

Авторката притежава богат език, владее терминологията, отлично познава литературата по въпроса. Дисертационният труд би послужил като модел за изследване на подобни категории и явления не само в творчеството на Григорий Цамблак, но и при други славянски средновековни писатели.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Приложените за оценка статии по темата на дисертацията представят отделните етапи от написването на труда. В по-голямата си част те са четени като доклади на научни форуми, а впоследствие са оформени като отделни публикации по темата. Още в първата публикация, за библейските цитати в „Словото за покойниците“, Екатерина Стойчева обръща внимание на един от най-важните начини за съставяне на поучителни и похвални слова в Средновековието – техниката за вплитане на новозаветни и старозаветни части в произведенията на Григорий Цамблак. Две от публикациите бих оценил високо – тази за монашеския живот и за средновековното семейство. Всички тези подготвителни за проучването текстове са намерили място под една или друга форма в дисертационния труд.

9. Лично участие на докторантката

Изследването на Екатерина Стойчева е самостоятелно. То е авторско проучване по тема, която досега е оставала вън от основната тенденция при изследването на средновековни славянски текстове.

10. Автореферат

Авторефератът отразява вярно съдържанието на дисертационния труд. Той е последователен преглед на основните идеи и изводи в проучването, като вярно пресъздава структурата му. Докторантката е съставила автореферата според изискванията за защита на дисертации и е отразила в него напълно коректно основните резултати на дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

На с. 4-5 докторантката пише: „Тук е моментът да уточня, че в изследването използвам новобългарски преводи на текстовете, тъй като словата на Цамблак са много сложни в езиково и в художествено отношение и в оригинал създават множество затруднения при четенето

и анализа им. Налице е и сериозна академична традиция в изследванията по филология и история, които се основават върху преводи, не само от старобългарски, но и от староруски, старосръбски и други славянски езици“. Използването на преводи е оправдано при проучването на рецепцията на средновековни произведения и за учебни цели. В дисертационния труд на Екатерина Стойчева обаче става въпрос за анализ не само на теми, но и за стилистични особености и дори за анализ на риторични фигури и тропи. Изборът да се проучват словата само по превод лишава авторката от възможността да проникне в богатството на езика на Григорий Цамблак. Лишава я и от още нещо – при анализа на библейските цитати да открие кои преводи или редакции на преводите са били познати и използвани от средновековния писател.

На с. 8 Екатерина Стойчева пише: „Равенството, което поставям между понятията социално, материално и земно, е продиктувано от концепцията на св. Августин за земния и небесния град. Всъщност в понятието социално включвам всички характеристики на земния град – черти, действия и дейности“. На редица места в изложението Стойчева поставя знак за равенство между социално и материално. Смятам подобна интерпретация за крайно несполучлива. И в Средновековието, и сега, християнската църква осъществява редица свои социални дейности, които почиват върху християнското милосърдие (не милостиня, както на няколко пъти се опитва да ни внуши докторантката). Това милосърдие е проява на безкористната любов към ближните и е насочено към страдащите и нуждаещите се. Служението на църквата се определя от православната традиция като „социална диакония“ или „социален апостолат“. Затова и схващането на социалното единствено като материално силно опростява сложните отношения между духовното и социалното. Отношенията в тях не се изчерпват само с противопоставяне, а се вплитат в редица случаи в едно единно цяло.

Докторантката притежава добър стил и богат език. Затова буди недоумение голямото количество неправомерно сляти думи, различните видове кавички и чисто типографски грешки в текста.

12. Лични впечатления и препоръки

Докторантката следва да преработи онези части от дисертацията, които почиват на изводи, почерпени от преводите, а не на оригиналния текст. При отношенията между социално и духовно трябва да се подчертае, че не винаги и не във всеки един случай се касае за дихотомия и противопоставяне между двете категории.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос в науката* и **отговарят на** изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Екатерина Станимирова Стойчева **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения в областта на филологията като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Екатерина Станимирова Стойчева в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология; докторска програма *Българска литература (стара българска литература)*.

12.06. 2017 г.

Рецензент:

(проф. д-р Андрей Бояджиев)